

بررسی آثار دنیوی انتظار فرج امام مهدی علیه السلام از منظر روایات

سیدعلی کاظمی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۷/۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۵/۲۸

چکیده

یکی از مهم‌ترین و پرثمرترین مباحث مهدویت، «انتظار فرج» است. بی‌گمان درک اهمیت و جایگاه انتظار در مباحث مهدویت به درک کامل‌ترین مسئله اساسی خواهد انجامید. پیرامون انتظار فرج، روایات فراوانی وجود دارد که در برخی از آنها به بیان آثار متعدد آن تصریحاتی شده است. از میان آثار فراوانی که برای انتظار گفته شده است، آثاری نیز به چشم می‌خورد که به عنوان آثار دنیوی آن می‌تواند مطرح شود. بی‌گمان شناخت این آثار موجب درک بهتر جایگاه این مسئله خواهد شد. تحقیق پیش رو با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با روش کتابخانه‌ای به بررسی آثار دنیوی انتظار فرج در روایات پرداخته است. در کلام معصومان موارد متعددی از آثار دنیوی برای انتظار شماره شده است. در طور کلی آنها به آثار دنیوی معنوی و مادی تقسیم می‌شوند که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به: گشایش، تضمین روزی، مشمول دعای ائمه شدن، طول عمر، دوری از خوف و حزن، شرح صدر، یاری خداوند متعال و... اشاره نمود.

واژگان کلیدی

مهدویت، آثار انتظار، آثار دنیوی انتظار.

مقدمه

انتظار کشیدن نسبت به هر چیزی متناسب با همان چیز است که منجر به بهترین و متناسب‌ترین عملکرد شخص منتظر خواهد شد. انتظار فرج آخرین منجی به خاطر نفوذ در همه ابعاد زندگی، از آن دسته آموزه‌هایی است که در صورت آشنایی و التزام به حقیقت آن، باعث متحول شدن زندگی انسان‌ها خواهد شد.

آنچه باعث آشنایی و التزام بهتر افراد در هر مسئله‌ای است، آشنایی با آثار و فوائد آن است.

۱. دانش پژوه سطح چهار مرکز تخصصی موعود حوزه علمیه قم (sayedali.kazemi67@gmail.com).

از این رو برای تشویق و روشن شدن جایگاه اعمال دینی نیز یکی از مهم‌ترین نکاتی که بیان می‌شده است، آثار و فوائد آن عمل بوده است. همین حقیقت در مورد انتظار نسبت به فرج امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف نیز جاری است، از این رو در روایات معصومین علیهم السلام به شیوه‌های گوناگون، آثار متعدد و فراوانی برای این انتظار بیان شده است. لذا بررسی روایات برای به دست آوردن آثار بیان شده در این زمینه بسیار ضرورت دارد. مخفی نماند که در مورد آثار انتظار از دیدگاه عقل مواردی شماره شده و در تحقیق‌هایی به آنها اشاره شده است که به برخی از این موارد اشاره مختصری خواهد شد. اما آنچه این تحقیق به دنبال بررسی آن است آثار دنیوی ذکر شده در روایات معصومان است.

رویکرد اتخاذ شده در این تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده که با روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است. با بررسی‌هایی روایی این موضوع روشن می‌شود که آثار فراوان بیان شده پیرامون انتظار فرج امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف را در دو دسته دنیوی و اخروی می‌توان دسته‌بندی نمود که این پژوهش به موارد اشاره شده از آثار دنیوی پرداخته است. در این زمینه و در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان آثار دنیوی انتظار فرج را به آثار معنوی در دنیا و آثار مادی شکل داد.

تحقیقات فراوانی در این زمینه وجود دارد که برخی به آثار اخروی و برخی به آثار دنیوی انتظار پرداخته‌اند. اما آن مکتوباتی که به آثار دنیوی برای انتظار پرداخته‌اند، آن را از منظر عقل دیده‌اند. وجه تمایز این تحقیق در این است که آثار انتظار فرج منجی بشریت را صرفاً از منظر روایات بررسی شده است.

مفهوم انتظار

قبل از وارد شدن به بحث بررسی آثار انتظار، لازم است مفهوم انتظار مورد مذاقه قرار گیرد تا روشن شود آن انتظاری که این آثار را دارد کدام انتظار است.

از نگاه لغوی «انتظار»، یعنی «چشم‌داشتن» و «چشم‌به‌راه بودن»^۱.

انتظار در اصطلاح به معنای چشم‌داشت یک تحول، چشم‌داشت یک رویداد خوب، چشم‌داشت یک گشایش، ... یا چشم‌به‌راه یک آینده مطلوب، چشم‌به‌راه یک عزیز سفر کرده، چشم‌به‌راه یک دستگیر، چشم‌به‌راه یک منجی و ... است. به این معنا، انتظار مفهومی است

۱. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، ذیل کلمه «انتظار»؛ معین، محمد، فرهنگ فارسی، ذیل کلمه «انتظار».

که با نهاد همه انسان‌ها عجین شده است و می‌توان گفت که همه انسان‌ها به نوعی منتظرند. به بیان دیگر انتظار یا امید به آینده همزاد انسان است و اگر امید به آینده را از او بگیرند، سرنوشتی جز سکون، رکود، مرگ و تباهی نخواهد داشت، از همین روست که در کلام نورانی پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آمده است: **الْأَمَلُ رَحْمَةٌ لِأُمَّتِي وَ لَوْ لَا الْأَمَلُ مَا رَضَعَتْ وَالِدَةٌ وَ لَدَهَا وَ لَا عَرَسٌ غَارِسٌ شَجَرًا** (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۷۴، ۱۷۳). امید برای امت من مایه رحمت است و اگر امید نبود هیچ مادری فرزندش را شیر نمی‌داد و هیچ باغبانی درختی نمی‌کاشت (شفیعی سروستانی، ۱۳۸۲ش: ۷).

نکته مهم در این باب آن است که با توجه به روایات فراوان که انتظار را از مقوله عمل و جهاد و بلکه بالاترین نوع آنها بر شمرده‌اند، اساساً این یک قاعده عقلی و منطقی است که آن کس که وضعیت موجود را نپذیرفته و تحمل نمی‌کند، با انتظار برای تغییر آن به تکاپو می‌افتد. پس می‌توان گفت در انتظار آمادگی و پویایی است که نتیجه آن نیز گشایش خواهد بود، همان‌گونه که گفته شده: «من انتظر امراً تهبأ له» کسی که منتظر امری است، برای آن آماده می‌شود.

انواع انتظار فرج

انتظار فرج امام عصر عجله الله تعالی فرجه را می‌توان به دو نوع تقسیم کرد:

۱. **انتظار سازنده تحرك بخش و تعهدآفرین:** این انتظار در محدوده قدرت انسان بوده و منتظر می‌تواند در تحقق آنچه انتظارش را می‌کشد تأثیر داشته، شتاب ورزد یا سستی نماید (آصفی، ۱۳۸۳ش: ۲۳). این انتظار همان انتظار راستینی است که در روایات، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آن را «بافضیلت‌ترین اعمال امت خود» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق: ۲۱) و «برترین جهاد امت خود» (حرانی، ۱۴۰۴ق: ۳۷) دانسته‌اند.

۲. **انتظار ویرانگر، فلج‌کننده و بازدارنده:** این نوع از انتظار در واقع نوعی «اباحی‌گری» است، همواره مورد مذمت و سرزنش بزرگان دین قرار گرفته است و این بزرگان پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام را از آن پرهیز داده‌اند.

علامه مطهری رحمته الله علیه در این باره می‌نویسد:

[این نوع انتظار حاصل] برداشت قشری مردم از مهدویت و قیام و انقلاب مهدی موعود عجله الله تعالی فرجه است که صرفاً ماهیت انفجاری دارد؛ فقط و فقط از گسترش و اشاعه و رواج

ستم‌ها، تبعیض‌ها، اختناق‌ها، حق‌کشی‌ها و تباهی‌ها ناشی می‌شود. نوعی سامان یافتن است که معلول پریشان شدن است. آن‌گاه که حق و حقیقت طرفداری نداشته باشد، باطل، یگانه‌تاز میدان گردد و جز نیروی باطل نیرویی حکومت نکند و فرد صالحی در جهان یافت نشود، این انفجار رخ می‌دهد و دست غیب برای نجات حقیقت - نه اهل حقیقت؛ زیرا حقیقت، طرفداری ندارد - از آستین بیرون می‌آید؛ بنابراین هر اصلاحی محکوم است؛ زیرا هر اصلاح يك نقطه روشن است و تا در صحنه اجتماع، نقطه روشنی هست دست غیب ظاهر نمی‌شود. برعکس، هر گناه، فساد، ستم، تبعیض، حق‌کشی و هر پلیدی - به حکم این که مقدمه صلاح کلی است و انفجار را قریب‌الوقوع می‌کند - روا است؛ زیرا [هدف وسیله‌های نامشروع را مشروع می‌کند]؛ پس بهترین کمک به تسریع در ظهور و بهترین شکل انتظار، ترویج و اشاعه فساد است...

این نوع برداشت از ظهور و قیام مهدی موعود عَلَيْهِ السَّلَامُ و این نوع انتظار فرج که به نوعی تعطیل در حدود و مقررات اسلامی منجر می‌شود و نوعی «اباحی‌گری» باید شمرده شود، به هیچ وجه با موازین اسلامی و قرآنی وفق نمی‌دهد (مطهری، ۱۳۷۳ش: ۶۱-۶۳). نتیجه این که وقتی سخن از آثار انتظار فرج می‌شود قطعاً مراد همان انتظاری است که با جهاد و عمل همخوانی و هماهنگی داشته باشد.

آثار دنیوی انتظار از منظر عقل

امید به آینده‌ای روشن و رشدآفرین است که در آن به نیازهای اساسی روحی و جسمی انسان‌ها پاسخ داده شود. آدمی در پرتو انتظار و امید، رنج‌ها و گرفتاری‌ها را تحمل می‌کند و با کشتی امید و آرزو در دریای پرتلاطم و طوفان‌زای زندگی، به سلامت به سیر خود ادامه می‌دهد. اگر کسی به راستی به همه شرایط انتظار، پایبند باشد و بایسته‌های آن را انجام دهد، آثاری تربیتی بسیاری برای وی در پی خواهد داشت که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱. گسترش امیدهای راستین

روشن است که انسان برای گذران زندگی و پذیرش دشواری‌های آن، نیازمند انگیزه‌ای نیرومند است که در پدیده‌ای با نام «امید به آینده» تجلی می‌یابد.

۲. پویایی و نشاط

زندگی انسان، آن زمان قابل توجیه است که آثار حرکت، پویایی و شادابی در تمام زوایای آن به چشم خورد. آن گاه که انسان، به وضعیت موجود راضی نیست و درصدد ایجاد شرایطی بهتر است، همانا در انتظار به سر می برد.

۳. وحدت و همگرایی

از مهم ترین آثار انتظار می توان به وحدت، انسجام و همدلی بین منتظران اشاره کرد. این همدلی، به سبب توجه به هدف مشترکی است که در مسئله انتظار به روشنی تمام در چشم انداز آن، قابل دیدن است.

۴. احساس حضور

یکی دیگر از آثار غیرقابل تردید در انتظار راستین، احساس حضور در محضر آن امام غائب است. یک منتظر راستین، همواره بر این باور است که همه کارهای او در نگرگاه آن امام پنهان است و این خود در اصلاح رفتار وی بسیار مؤثر است.

۵. آمادگی همه جانبه

انتظار مصلح جهانی به طور قطع، به معنای آماده باش کامل فکری، اخلاقی، مادی و معنوی برای اصلاح همه جهان است.

۶. مراقبت اجتماعی

منتظران راستین وظیفه دارند مراقب حال یک دیگر نیز باشند و علاوه بر اصلاح خویش، در اصلاح دیگران نیز بکوشند؛ زیرا برنامه عظیم و سنگینی که منتظرانند، یک برنامه فردی نیست (سلیمیان، ۱۳۸۷ش: ج ۲، ۲۱۳ با ویرایش).

اما علاوه بر آثار عقلی انتظار، لازم است این موضوع را از نگاه روایات اهل بیت علیهم السلام نیز بررسی کرد تا روشن شود در روایات، برای انتظار چه آثار دنیوی بیان شده است. در کنار آثار اخروی بیان شده در روایات برای انتظار فرج امام عصر عجل الله تعالی فرجه، که از جمله آنها می توان به این موارد اشاره نمود: همنشینی با ائمه^۱، بهشتی شدن^۱ و بردن اجر کسی که امام را درک کرده^۲ آثار

۱. «أَلَا تَعْلَمُ أَنَّ مَنْ انْتَهَرَ أَمْرَنَا وَ صَبَرَ عَلَى مَا يَبْرِي مِنَ الْأَذَى وَ الْخَوْفِ هُوَ عَدَاؤِي زُمْرَتِنَا...» (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۵۲، ۲۵۶)؛ «مُنْتَظِرُونَ لِدَوْلَةِ الْحَقِّ وَ سِ «يَحِقُّ اللَّهُ الْحَقُّ بِكَلِمَاتِهِ» وَ يَمْحَقُ الْبَاطِلَ هَا هَا ... وَ يَا شَوْقَاهُ إِلَيَّ زُؤْبِيهِمْ فِي

دنیوی نیز برای انتظار ذکر شده است که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

آثار دنیوی انتظار فرج از منظر روایات

آنچه از بررسی و دقت در روایات معصومین علیهم‌السلام در این زمینه به دست می‌آید این است که آثار دنیوی انتظار فرج حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریفة را می‌توان به آثار مادی و معنوی تقسیم نمود. در ادامه به موارد بیان شده در روایات اشاره می‌شود:

الف) آثار معنوی

۱. عقل، فهم و معرفت

شیخ صدوق به سند خود از امام سجاد علیه‌السلام روایتی نسبتاً طولانی را نقل می‌کند که امام سجاد علیه‌السلام نکاتی بسیار مهم در باب امامت ائمه علیهم‌السلام و حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریفة را به ابو خالد کابلی فرموده است. از آن جمله این عبارات می‌باشد:

... يَا أَبَا خَالِدٍ إِنَّ أَهْلَ زَمَانٍ غَيْبَتِهِ الْقَائِلِينَ بِإِمَامَتِهِ وَ الْمُنتَظِرِينَ لِظُهُورِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
أَفْضَلُ مِنْ أَهْلِ كُلِّ زَمَانٍ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى ذَكَرَهُ أَعْظَاهُمْ مِنَ الْعُقُولِ وَالْأَفْهَامِ وَ الْمَعْرِفَةِ مَا
صَارَتْ بِهِ الْغَيْبَةُ عِنْدَهُمْ بِمَنْزِلَةِ الْمُسَاهَدَةِ... (صدوق، ۱۳۹۵ق: ج ۱، ۳۲۰):

ای ابو خالد مردم زمان غیبت او که معتقد به امامت او هستند و منتظر ظهورش می‌باشند از مردم هر زمانی برترند زیرا خدای تبارک و تعالی عقل و فهم و معرفتی به آنها عطا کرده است که غیبت نزد آنها چون مشاهده است...

در این جا تذکر سه نکته لازم است:

نکته اول: این روایت به خاطر مجهول بودن «عبیدالله بن موسی الرویانی» و «محمد بن هارون الصوفی» از لحاظ سندی از جمله روایات ضعیف به حساب می‌آید. اما چون اولاً از لحاظ

حَالِ ظُهُورِ دَوْلَتِهِمْ وَ سَيَجْمَعُنَا اللَّهُ وَ إِيَّاهُمْ فِي جَنَاتِ عَدْنٍ « وَ مَنْ صَلَّحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَ أَزْوَاجِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ » (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۱، ۳۳۵).

۱. «قَالَ الصَّادِقُ جَعَفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ علیه‌السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا يَعْنِي خُرُوجَ الْقَائِمِ الْمُنتَظَرِ مَتَى قَالَ يَا أَبَا بَصِيرٍ طُوبَى لَشِبَعَةَ قَائِمِنَا الْمُنتَظِرِينَ لِظُهُورِهِ فِي غَيْبَتِهِ وَ الْمُطِيعِينَ لَهُ فِي ظُهُورِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ الَّذِينَ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَخْزَنُونَ» (ابن بابویه، ۱۳۹۵ق: ج ۲، ۳۵۷).

۲. «ثُمَّ قَالَ مَنْ سُرَّ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْقَائِمِ فَلْيَنْتَظِرْ وَ لْيَعْمَلْ بِالْوَرَعِ وَ مَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ وَ هُوَ مُنْتَظَرٌ فَإِنْ مَاتَ وَ قَامَ الْقَائِمُ بَعْدَهُ كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ أَدْرَكَهُ فَجَدُّوا وَ انْتَظَرُوا هَبْنَا لَكُمْ أَيَّتَهَا الْعِصَابَةُ الْمَرْحُومَةُ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۵۲، ۱۴۰).

مصدوری در کتاب *کمال الدین* بوده و ثانیاً مورد عنایت علماء نیز قرار گرفته و آن را در کتب خود نقل نموده‌اند،^۱ می‌توان به آن اعتنا نمود.

نکته دوم: همان‌گونه که از عبارت نیز بر می‌آید اولاً این اعطا مربوط به دنیا بوده و ثانیاً این ویژگی‌هایی که خداوند به منتظران عطا می‌نماید از جنس عطایای معنوی است.

نکته سوم: از روایت استفاده می‌شود که این آثار برای قائلین به امامت و منتظرین فرج حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف می‌باشد، اما باید گفت که در انتظار حقیقی، اعتقاد و قائل بودن به امامت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به صورت عمیق نهفته است. پس شاید وجه تأکید حضرت و برجسته کردن آن جنبه تأکیدی داشته باشد.

در ادامه همین روایت امام سجاد علیه السلام ویژگی‌های دیگری را نیز اضافه می‌نماید که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

۲. سبب دعای رحمت ائمه علیهم السلام

عبدالحمید واسطی می‌گوید:

قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام أَصْلَحَكَ اللَّهُ وَ اللَّهُ لَقَدْ تَرَكْنَا أَسْوَاقَنَا انْتِظَاراً هَذَا الْأَمْرَ فَقَالَ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ أَتَرَى مَنْ حَبَسَ نَفْسَهُ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَجْعَلُ اللَّهُ لَهُ مَخْرَجاً بَلَى وَ اللَّهُ لِيَجْعَلَ اللَّهُ لَهُ مَخْرَجاً رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا حَبَسَ نَفْسَهُ عَلَيْنَا رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْبَبْنَا... (برق ۱۳۷۱ق: ج ۱، ۱۷۳؛ صدوق، ۱۳۹۵ق: ج ۲، ۶۴۴)؛

به امام باقر علیه السلام گفتم: أصلحك الله ما بازارهای خود را به خاطر انتظار این امرها ساختیم فرمود ای عبدالحمید آیا معتقدی کسی که خود را برای خدای عزوجل زندانی کرد خدا گشایشی باو نمی‌دهد؟ آری هر آینه خدا باو گشایش خواهد داد، خدا رحمت کند بنده‌ای که خود را وقف بر ما کرده خدا رحمت کند بنده‌ای را که امر ما را زنده کند.

این روایت در دو کتاب مهم روایی شیعه نقل شده است اما از لحاظ سندی به خاطر وجود «عبدالحمید الواسطی» که جرح و تعدیلی در کتب رجالی متقدم برای آن ذکر نشده است، در شمار روایات ضعیف شمرده شده است. اما همان‌گونه که علامه ثانی، وحید بهبهانی در کتاب *الفوائد الرجالية* می‌نویسد، این که ابن فضال از کسی نقل حدیث کند نشانه و اماره‌ای بر وثاقت او خواهد بود^۲ (بهبهانی، ۱۲۳۹ق: ۴۹) و همچنین آیت‌الله مظاهری نیز در کتاب *الثقات*

۱. رک: طبرسی، ۱۳۹۰ق: ۴۵۷؛ طبرسی، ۱۴۰۳ق: ج ۲، ۳۱۸؛ بحرانی، ۱۴۱۱ق: ج ۴، ۱۳؛ حر عاملی، ۱۴۲۵ق: ج ۲، ۸۹.

۲. (ومنها) رواية علي بن الحسن بن فضال عن مائله عن شخص فانها من المرجحات لما ذكر في ترجمتهم.

الأخبار من رواية الأخبار او را به همین دلیل توثیق نموده است^۱ (مظاهری، ۱۴۲۸ق: ۲۱۲).

این روایت به دو اثر زیبایی انتظار برای منتظران اشاره می‌کند: اولین اثر، حتمی بودن و تضمین بودن رزق و روزی است که در قسمت دوم همین تحقیق بدان اشاره خواهد شد (مخفی نماند که مراد از این رزق، هر کدام از رزق مادی و معنوی که باشد در این جا قابل استفاده است). دومین اثر دعایی است که امام در حق منتظران این امر می‌نماید که قطعاً از بالاترین دعاها برای بندگان بوده و باعث رشد معنوی و روحی آنها در همین دنیا خواهد شد.

۳. موجبات تقرب و رضایت الهی از عبد

شیخ صدوق روایت صحیح‌السندی را از پدر^۲ خود در کتاب کمال‌الدین نقل می‌کند که:

المُفَضَّلُ بْنُ عُمَرَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعِبَادُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَرْضَى مَا يَكُونُ عَنْهُمْ إِذَا افْتَقَدُوا حُجَّةَ اللَّهِ فَلَمْ يَظْهَرْ هُمْ وَ لَمْ يَعْلَمُوا بِمَكَانِهِ وَ هُمْ فِي ذَلِكَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ لَمْ تَبْطُلْ حُجَّةُ اللَّهِ فَعِنْدَهَا فَتَوَقَّعُوا الْفَرَجَ كُلَّ صَبَاحٍ وَ مَسَاءً... (صدوق، ۱۳۹۵ق: ج ۲، ۳۳۷)؛

مفضل می‌گوید که امام صادق عليه السلام فرمودند: نزدیک‌ترین و پسندیده‌ترین حالت بندگان به خداوند متعال آن‌گاه است که حجت خدا ناپدید گردد و بر آنها آشکار نباشد و جایش را ندانند و با این حال بدانند که حجت خدا باطل نشده در این زمان هر صبح و شام در امید فرج باشید....

سؤالی که می‌توان در این جا مطرح کرد این است که چه چیزی باعث این حد از تقرب و رضایت خداوند از بندگان در این زمان خاص می‌باشد؟ می‌توان ادامه سخن امام صادق عليه السلام را به نوعی پاسخی بر این پرسش دانست. حضرت در ادامه می‌فرماید:

آن مردمان در آن زمان از سویی علم به این نکته دارند که حجت و برهان الهی از بین رفتنی نبوده و همیشگی است و از سویی در آن زمان صبح و شب باید منتظر آن فرج وعده داده شده باشند. لذا انتظار این گشایش و فرج عاملی بسیار مهم برای تقرب و جلب رضایت الهی از بندگان خواهد بود چرا که ناشی از اعتقاد و اعتمادی عمیق به خداوند متعال و صادق الوعد دانستن اوست. در نتیجه از آثار معنوی انتظار همین اوج گرفتن و رشد معنوی منتظر در ایمان است.

۱. ثقة، لروایة ابن فضال عنه وبنو فضال لایروون لإعن ثقة.

۲. پدر ایشان این روایت را در کتاب الإمامة و التبصرة من الحیرة، ص ۱۲۳ نقل نموده است.

۴. گشایش سینه (شرح صدر)

امام کاظم علیه السلام در روایتی فرمودند:

أَمَّا عَلِمْتُ أَنَّ مَنْ إِزْتَبَطَ دَابَّةً مُتَوَقَّعًا بِهِ أَمْرُنَا وَ بَغِيظٌ بِهِ عَدُوَّنَا وَ هُوَ مُنْسُوبٌ إِلَيْنَا أَدَّرَ
اللَّهُ رِزْقَهُ وَ شَرَحَ صَدْرَهُ ... (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۶، ۵۳۵)؛

مگر نمی‌دانی کسی که چارپایی را نگهداری کند که با آن چارپا منتظر امر قیام ما باشد و با آن به دشمن ما خشم بورزد در حالی که منسوب به ما باشد، خداوند رزق و روزی اش را جاری می‌کند، سینه اش را گشاده گرداند....

یکی دیگر از آثار معنوی انتظار و حرکت در راستای آن در این روایت به خوبی قابل مشاهده است. اما لازم به یادآوری است که این روایت از لحاظ سندی به خاطر عدم اتصال (عَمَّنْ أَخْبَرَهُ) و مجهول بودن «أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ» و «ابن طیفور الممتطیب» ضعیف می‌باشد.^۱ اما تقریباً همه عبارات و ویژگی‌های بیان شده در این روایت برای شخص منتظر در روایات صحیحی که پیرامون این موضوع وجود دارد یافت می‌شود و شاید وجه بیان این روایت توسط کلینی همین باشد.

برای اهل ایمان در طی کردن مسیر پر پیچ و خم بندگی، شرح صدر موضوعی بسیار مهم و کلیدی است به گونه‌ای که حتی پیامبر اولوالعظمی چون موسی درخواست این موهبت بزرگ را از خداوند متعال دارد (طه: ۲۵)؛ همچنین از منتهی که خداوند بر پیامبر خاتم خود می‌گذارد که شرح صدر به او داده است (شرح: ۱)، جایگاه کم نظیر آن به خوبی روشن می‌شود. در این که رابطه شرح صدر با انتظار در چیست؟ می‌توان به این نکته اشاره نمود که انتظار آن هم از نوع انتظار حقیقی که توضیح آن گذشت، منتظر را به تهییج می‌رساند و در عین همین آمادگی باید همه شرایط دیگر را نیز در نظر بگیرد و همین کمال آمادگی و صبر راهبردی قابلیت در او ایجاد می‌کند که درجه‌ای از شرح صدر به او داده شود.

ب) آثار مادی

۱. بالاترین گشایش‌ها

در انتهای روایتی که شیخ صدوق در *کمال الدین* ذکر کرده بود امام سجاد علیه السلام می‌فرماید:

۱. سند کامل این حدیث به این شکل در کتاب کافی بیان شده است: «الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مَعْلَى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَخْبَرَهُ عَنْ ابْنِ طَيْفُورٍ الْمُتَطَيَّبِ قَالَ».

... وَ قَالَ ﷺ اِنْتَظِرُوا الْفَرَجَ مِنْ اَعْظَمِ الْفَرَجِ؛

انتظار فرج از بالاترین گشایش ها است.

هرچند این اثر انتظار را برای امور معنوی هم می‌شود شماره کرد (به این معنی که انتظار فرج بالاترین گشایش ها را در امور معنوی برای انسان مؤمن خواهد داشت) اما به خاطر متبادر شدن مسائل مادی در این گشایش مورد بیان حضرت، این اثر، در این قسم ذکر شد. لکن آنچه مهم است گشایشی است که حتمی و واقعی است؛ آن هم نه از جنس گشایش های مقطعی و گذرا، بلکه گشایش های دائمی و فراگیر.

۲. سبب تضمین رزق

این روایت بخش دیگری از همان روایت عبدالحمید واسطی است که بحث آن گذشت. امام باقر علیه السلام در ادامه در پاسخ این سخن او که گفت:

وَ اللَّهُ لَقَدْ تَرَكْنَا اَسْوَاقَنَا اِنْتَظَاراً هَذَا اَلْأَمْرِ حَتَّى اَوْشَكَ الرَّجُلُ مِنَّا يَسْأَلُ فِي يَدِيهِ؛

قربانت ما شیعیان، در انتظار ظهور دولت حقه هستیم تا جایی که دست از بازار خود شستیم و بسا که برخی از ما گدایی کنند.

فرمودند:

فَقَالَ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ اَتَرَى مِنْ حَبَسِ نَفْسِهِ عَلَى اللَّهِ لَا يَجْعَلُ اللَّهُ لَهُ مَخْرَجاً بَلَى وَ اللَّهُ لَيَجْعَلَنَّ اللَّهُ لَهُ مَخْرَجاً (برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۱۷۳)؛

امام در پاسخ فرمود: ای عبدالحمید آیا کسی را دیده‌ای که خودش را وقف خداوند متعال کند و خداوند برای او گشایشی قرار ندهد؟ آری به خدا سوگند خداوند برای او گشایش قرار می‌دهد.

بحث سندی این روایت گذشت. دلالت این سخن حضرت بر تضمین بودن رزق و روزی کسی که خودش را در راستای انتظار امامش وقف کار و اهداف او کند روشن است. اما آنچه در این جا مهم می‌نماید این است که حضرت منعی از این کار (حبس نفس علی الله) نکرده‌اند و بلکه درصدد بیان حتمی و قطعی بودن آن تضمینی هستند که خداوند برای این افراد در راستای مسائل مادی قرار داده می‌باشند. ایشان با اشاره به آیه قرآن که \square يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً \square (طلاق: ۲) گویی این مورد را یکی از مصادیق این آیه دانسته و به دنبال زدودن شک از دل پیروان راستین خود هستند.

۳. فراوانی رزق

یکی دیگر از آثار مادی انتظار که در روایات به آن اشاره شده است فراوانی رزق است (حال اگر رزق را به صورت عام ببینیم که هم رزق مادی و هم رزق معنوی را شامل شود باز هم بخشی از آن که رزق مادی است را در بر خواهد گرفت). این اثر در روایتی از امام کاظم علیه السلام به این شکل بیان شده است:

عَنِ ابْنِ طَيْفُورٍ الْمُتَطَيَّبِ قَالَ: سَأَلَنِي أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام أَي شَيْءٍ تَزَكَّبُ... أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ مَنْ
ازْتَبَطَ دَابَّةً مُتَوَقِّعاً بِهِ أَمْرُنَا وَبِغِيظٍ بِهِ عَدُوَّتَنَا وَهُوَ مُنْسُوبٌ إِلَيْنَا أَدَّرَ اللَّهُ رِزْقَهُ... (کلینی،
۱۴۰۷ق: ج ۶، ۵۳۵)؛

ابن طیفور متطیب گوید: امام از من پرسید: سوار چه حیوانی می شوی؟ ... مگر نمی دانی کسی که چارپایی را نگهداری کند که با آن چارپا منتظر امر قیام ما باشد و با آن به دشمن ما خشم بورزد در حالی که منسوب به ما باشد، خداوند رزق و روزی اش را جاری می کند....

واژه «ادّر» از (درر) و به معنای روان بودن و فراوانی است. مثلاً گفته می شود: «دَرَّتِ الدُّنْيَا عَلَى أَهْلِهَا إِذَا كَثُرَ خَيْرُهَا» (زمخسری، ۱۹۷۹م: ۱۶۸) و وقتی گفته می شود «أَدَّرَ اللَّهُ لَكَ اخْتِلافَ الرِّزْقِ» یعنی خداوند روزی بسیار بتو دهد (بستانی، ۱۳۷۵ش: ۳۴). پس دلالت این حدیث در این که یکی از آثار مادی انتظار برای منتظران امر اهل بیت علیهم السلام فراوانی در رزق است روشن است. نکته قابل تأمل آن که ممکن است این فراوانی در رزق، گشایش در همه یا بخش اعظم آنچه به عنوان رزق شناخته می شود باشد، یعنی این توسعه در نوع رزق باشد. اما این روایت از لحاظ سندی مشکل داشته لذا علامه مجلسی آن را بنابر مشهور ضعیف (مجلسی، ۱۴۰۴ق: ج ۲۲، ۴۵۱) دانسته است. این ضعف به خاطر عدم اتصال و مجهول بودن ابن طیفور متطیب است. لکن با این وجود، این روایت در دو کتاب کافی و تهذیب الاحکام شیخ طوسی (طوسی، ۱۴۰۷ق: ج ۶، ۱۶۳) که از کتب اصلی شیعه هستند ذکر شده است. از این رو شاید بتوان گفت می توان به اعتماد این دو عالم بزرگ شیعه به این روایت اعتماد کرد.

۴. عامل حتمی گشایش

ابوبصیر گوید به امام صادق علیه السلام عرض کردم:

جُعِلْتُ فِدَاكَ مَتَى الْفَرْجُ فَقَالَ يَا بَا بَصِيرٍ أَنْتَ مِمَّنْ يَرِيدُ الدُّنْيَا مَنْ عَرَفَ هَذَا الْأَمْرَ فَقَدْ فُرِّجَ
عَنْهُ بِاتِّظَارِهِ؛

فدایت کردم فرج کی خواهد بود؟ فرمود: ای ابابصیر مگر تو هم از آن جمله هستی که دنیا

را می‌طلبند؟ هر کس این امر را بشناسد با انتظار او امور و مشکلاتش فرج یافته خواهد بود.

این روایت که در *الغیبه* نعمانی به سند صحیح ذکر شده است (نعمانی، ۱۳۹۷ق: ۳۳۰)، در اصل همان روایت مرفوعه‌ای می‌باشد که کلینی آن را روایت کرده (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۱، ۳۷۱). سند کلینی به این شکل است: «عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ رَفَعَهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمَزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ...». طبق آنچه علامه مجلسی بیان کرده، این روایت بنا بر مشهور ضعیف می‌باشد (مجلسی، ۱۴۰۴ق: ج ۴، ۱۸۸). و وقتی بنا بر مشهور ضعیف باشد، معلوم می‌شود نظر مخالفی نیز در این جا وجود دارد که این روایت را به صراحت ضعیف نمی‌دانند. این روایت هر چند از لحاظ سندی دچار مشکل است، اما از طرفی به خاطر بودن در کتاب شریف *کافی* و نقل و اعتماد برخی علمای حدیث و از طرفی وجود مضمون همین محتوی در روایات دیگر که ذکر برخی گذشت، می‌تواند مورد پذیرش باشد. و شاید وجه نقل کلینی نیز به همین دلیل است.

۵. رسیدن به آرزوها

امام باقر علیه السلام در ادامه روایت قبل و در آثار این انتظار حقیقی که همراه با حرکت و پویایی است، می‌افزاید: «... وَ بَلَغَهُ أَمَلُهُ...». او را به آرزویش می‌رساند. در ادامه حضرت تصریح می‌کنند که: «... وَ كَانَ عَوْنًا عَلَى حَوَائِجِهِ». خداوند یاور و کمک حال این شخص در حوائجش خواهد بود. این حوائج به خاطر اطلاق که دارد هم امور مادی و هم امور معنوی را شامل است. محتوای آرزو و حوائج می‌تواند از امور مادی و یا معنوی باشد، اما برآورده شدن این آرزو قطعاً از موهبات و آثار دنیوی این انتظار خواهد بود.

۶. دوری از خوف و حزن

قَالَ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا يَعْنِي خُرُوجَ الْقَائِمِ الْمُتَنْظَرِ مِمَّا نَمَّ قَالَ يَا أَبَا بَصِيرٍ طَوْبِي لِشِبَعَةَ قَائِمِنَا الْمُتَنْظَرِينَ لُظْهُورِهِ فِي عَيْبَتِهِ وَ الْمُطْبِيعِينَ لَهُ فِي ظْهُورِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ الَّذِينَ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ (صدوق، ۱۳۵۹ق: ج ۲، ۳۵۷):

امام صادق علیه السلام در تفسیر قول خدای عزوجل (روزی که بیاید بعضی از آیات پروردگارت سود ندهد کسی را ایمان آن روزش در صورتی که پیش از آن ایمان نداشته و در حال ایمان خود کسب خیری نکرده) فرمود مقصود خروج قائم منتظر از ما است سپس فرمود ای ابو بصیر خوشا به حال شیعیان قائم ما که انتظار ظهورش را دارند در حال غیبتش و او را فرمان بردارند در حال ظهورش آنانند دوستان خدا که نه ترسی دارند و نه اندوهگین می شوند.

این روایت هرچند در کتاب های متعددی از جمله اکثر کتب تفاسیر روایی ذکر شده است اما به خاطر «علی بن محمد بن شجاع» که مهمل (مامقانی، بی تا: ج ۱، ۱۰۹) است، از لحاظ سندی ضعیف می باشد. اما با این حال در این روایت به یکی از آثار دنیوی انتظار پرداخته شده است. این اثر که در پرتو رساندن منتظر به مقام اولیاء الهی بوده است، ایشان را عاری از ترس و اندوه می کند. در اهمیت این اثر همین بس که بیشترین آسیب ها را بشر عصر حاضر از ترس ها و اندوه هایش می بیند.

همان گونه که برخی از مفسران منظور از خوف را ترس از حوادث آینده و حزن را مربوط به حوادث ناگوار گذشته دانسته اند و این که ممکن است تقدم خوف بر حزن هم نشان از نگرانی بیشتر انسان نسبت به حوادث آینده باشد (مکارم، ۱۳۷۱ ش: ج ۲۰، ۲۹۲). می توان گفت آن انتظاری که رویاننده امید نسبت به آینده است و از طرفی گذشته را نیز درس و عبرتی برای ساخت آینده بهتر می کند، باید این دوری از ترس و نگرانی در دنیا را یکی از مهم ترین آثار مادی انتظار برای منتظران دانست.

نتیجه گیری

بیان آثار مادی در هر امری یکی از مهم ترین جذابیت ها و مشوق ها برای انسان بوده و هست. در زمینه انتظار که از کارآمدترین و مهم ترین مسائل در حوزه مهدویت است نیز قطعاً دانستن آثار دنیوی آن باعث جذابیت و تشویق انسان مومن برای پیگیری این امر مهم خواهد شد. برای انتظار آثار دنیوی زیادی می توان بیان کرد اما برای منتظران، آنچه در روایات در این زمینه مطرح شده است موجب دلگرمی و اطمینان بیشتری خواهد بود. این آثار در بیان معصومان به خوبی قابل مشاهده است. در طور کلی آنها به آثار دنیوی معنوی و مادی تقسیم می شوند که از جمله مهم ترین آنها می توان به: گشایش، تضمین روزی، مشمول دعای ائمه شدن، طول عمر، دوری از خوف و حزن، شرح صدر، یاری خداوند متعال و... اشاره نمود. این

تحقیق بیشتر به دنبال جمع‌آوری و بررسی مختصر سندی و دلالتی این آثار از روایات بوده است. آنچه در این زمینه ضرورت دارد تا به صورت تحقیقی مفصل انجام گیرید تحلیل جامع در ارتباط این آثار با انتظار است که بی‌گمان به عمق بخشی باورهای مؤمنان به انتظار خواهد انجامید.

منابع

۱. ابن ابی زینب، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷ق)، *الغیبة*، تهران: نشر صدوق، اول.
۲. ابن بابویه، علی بن حسین (۱۴۰۴ق)، *الإمامة والتبصرة من الحيرة*، قم: مدرسة الإمام المهدي عجل الله تعالی فرجه الشریف، اول.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۵ق)، *كمال الدين وتمام النعمة*، تهران: اسلامیه، دوم.
۴. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ق)، *تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله*، قم: جامعه مدرسین، دوم.
۵. آصفی، محمد مهدی (۱۳۸۳ش)، *انتظار پویا*، تهران: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف.
۶. بحرانی، سیدهاشم بن سلیمان (۱۴۱۱ق)، *حلیة الأبرار فی أحوال محمد وآله الأطهار علیهم السلام*، قم: مؤسسة المعارف الإسلامية، اول.
۷. برقی، احمد بن محمد بن خالد (۱۳۷۱ق)، *المحاسن*، قم: دارالکتب الإسلامية، دوم.
۸. بستانی، فواد افرام (۱۳۷۵ش)، *فرهنگ ابجدی*، تهران: بی‌نا، دوم.
۹. بهبهانی، محمد باقر بن محمد اکمل (۱۲۳۹ق)، *الفوائد الرجالیة، رسالة فی علم الرجال*، بی‌جا: مکتبة اهل البيت علیهم السلام.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۲۵ق)، *إثبات الهداة بالنصوص والمعجزات*، بیروت: اعلمی، اول.
۱۱. حمیری، نشوان بن سعید (۱۴۲۰ق)، *شمس العلوم*، دمشق: بی‌نا، اول.
۱۲. زمخشری، محمود بن عمر (۱۹۷۹م)، *أساس البلاغة*، بیروت: بی‌نا، اول.
۱۳. سلیمان، خدامراد (۱۳۸۷ش)، *درس‌نامه مهدویت*، تهران: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف، سوم.
۱۴. شفیعی سروستانی، ابراهیم (۱۳۸۲ش)، *انتظار، بایدها و نبایدها*، قم: مؤسسه فرهنگی موعود

و مرکز پژوهش های اسلامی صداوسیما.

۱۵. طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳ق)، *الإحتجاج علی أهل اللجاج*، مشهد: نشر مرتضی، اول.
۱۶. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۹۰ق)، *إعلام الوری بأعلام الهدی*، تهران: اسلامیه، سوم.
۱۷. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۰۷ق)، *تهذیب الأحكام*، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چهارم.
۱۸. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (۱۴۰۷ق)، *الکافی*، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چهارم.
۱۹. مامقانی، عبدالله (بی تا)، *تنقیح المقال فی علم الرجال*، بی جا: بی نا، اول.
۲۰. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق)، *بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار*، بیروت: دار إحياء التراث العربی، دوم.
۲۱. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۴ق)، *مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول*، تهران: دارالکتب الإسلامیه، دوم.
۲۲. مطهری، مرتضی (۱۳۷۳ش)، *قیام و انقلاب مهدی از دیدگاه فلسفه تاریخ*، تهران: صدرا.
۲۳. مظاهری، حسین (۱۴۲۸ق)، *الثقات الأخیار من روة الأخبار*، قم: مؤسسه الزهراء علیها السلام الثقافية الدراسیة، اول.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱ش)، *تفسیر نمونه*، تهران: دارالکتب الإسلامیه، دهم.